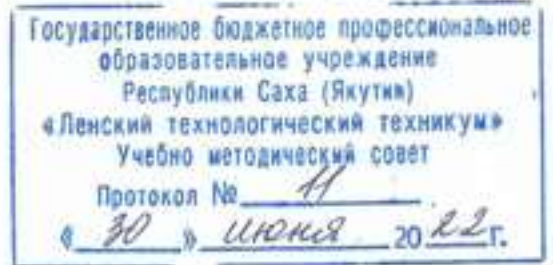

Документ подписан простой электронной подписью
Информация о владельце:
ФИО: Бутакова Оксана Стефановна
Должность: директор
Дата подписания: 23.10.2024 09:01:04
Уникальный программный ключ:
92ebe478f3654e7e03b354e54c1603602b174169

Министерство образования и науки РС (Я)
ГБПОУ РС (Я) «Ленский технологический техникум»

13.01.10. Электромонтёр по ремонту и обслуживанию электрооборудования (по отраслям)

Профиль: технический

**ФОНД
ОЦЕНОЧНЫХ СРЕДСТВ
ПО УЧЕБНОЙ ДИСЦИПЛИНЕ
ПОО.01 «Якутский язык»**

13.01.10 Электромонтёр по ремонту и обслуживанию электрооборудования (по отраслям)
(код и наименование специальности)

Электромонтёр по ремонту и обслуживанию электрооборудования (по отраслям) 3(4) разряда
(квалификация выпускника)

Разработчик:

Преподаватель якутского языка Захарова Н.Я.

РАССМОТРЕНО И ОДОБРЕНО

на заседании ПЦК «Общепрофессиональных дисциплин»

Протокол № 10

от «19» июня 2021 г.

Председатель ПЦК: Проф. Гаршуткина И.А.

СОГЛАСОВАНО:

Внешние эксперты:

Ф.И.О., должность, организация

Ф.И.О., должность, организация

**Паспорт
фонда оценочных средств
по дисциплине ПОО якутский язык**

№ п/п	Контролируемые разделы (темы) дисциплины	Код контролируемой компетенции (или ее части)	Наименование оценочного средства
1	Раздел 1. Введение	У1-У11; 31-34	практическое задание тестирование перевод текстов
2	Раздел 2. Речевой этикет, межличностные отношения	У1-У11; 31-34	практическое задание тестирование перевод текстов
3	Раздел 3. Окружающая среда (природа, повседневная жизнь, досуг, условия жизни, навыки общественной жизни).	У1-У11; 31-34	практическое задание тестирование перевод текстов
4	Раздел 4. Профессиональные навыки и умения в общественной жизни	У1-У11; 31-34	практическое задание тестирование перевод текстов

Кодификатор контрольных заданий

Функциональный признак оценочного средства (тип контрольного задания)	Метод/форма контроля	Код контрольного задания
Проектное задание	<p>Учебный проект (курсовой, исследовательский, обучающий, сервисный, социальный творческий, рекламно-презентационный).</p> <p><i>Конечный продукт, получаемый в результате планирования и выполнения комплекса учебных и исследовательских заданий. Позволяет оценить умения обучающихся самостоятельно конструировать свои знания в процессе решения практических задач и проблем, ориентироваться в информационном пространстве и уровень форсированности аналитических, исследовательских навыков, навыков практического и творческого мышления. Может выполняться в индивидуальном порядке или группой обучающихся.</i></p>	1
Реферативное задание	<p>Реферат.</p> <p><i>Продукт самостоятельной работы обучающегося, представляющий собой краткое изложение в письменном виде полученных результатов теоретического анализа определенной научной (учебно-исследовательской) темы, где автор раскрывает суть исследуемой проблемы, приводит различные точки зрения, а также собственные взгляды на нее.</i></p>	2
Расчетная задача	<p>Контрольная работа, индивидуальное домашнее задание, лабораторная работа, практические занятия, письменный экзамен.</p> <p><i>Средство проверки умений применять полученные знания по заранее определенной методике для решения задач или заданий по модулю или дисциплине в целом.</i></p>	3
Поисковая задача	<p>Контрольная работа, индивидуальное домашнее задание.</p> <p><i>Частично регламентированное задание, имеющее нестандартное решение и позволяющее диагностировать умения, интегрировать знания различных областей, аргументировать собственную точку зрения. Может выполняться в индивидуальном порядке или группой</i></p>	4

	<i>обучающихся.</i>	
Аналитическая задача	Контрольная работа , индивидуальное домашнее задание. <i>Средство, позволяющие оценивать и диагностировать умения синтезировать, анализировать, обобщать фактический и теоретический материал с формулированием конкретных выводов, установлением причинно-следственных связей.</i>	5
Графическая задача	Контрольная работа , индивидуальное домашнее задание. <i>Средство проверки умений применять полученные знания по заранее определенной методике для решения задач или заданий по модулю или дисциплине в целом.</i>	6
Задача на программирование	Контрольная работа, Индивидуальное домашнее задание.	7
Тест, тестовое задание	Тестирование , письменный экзамен. <i>Система стандартизированных заданий, позволяющая автоматизировать процедуру измерения уровня знаний и умений обучающегося.</i>	8
Практическое задание	Лабораторная работа , практические занятия, практический экзамен. <i>Средство для контроля приобретенных обучающимся профессиональных навыков и умений по управлению конкретным материальным объектом.</i>	9

Элемент учебной дисциплины	Формы и методы контроля					
	Текущий контроль		Рубежный контроль		Промежуточная аттестация	
	Формы контроля	Проверяемые У, З	Формы контроля	Проверяемые У, З	Формы контроля	Проверяемые У, З
Введение	Практическая работа	У1-У11; З1-З4	Практические занятия	У1-У11; З1-З4	Зачет, дифф. зачет	У1-У11; З1-З4
Речевой этикет, межличностные отношения	Практическая работа	У1-У11; З1-З4	Практические занятия	У20, У21 З7	Зачет, дифф. зачет	У1-У11; З1-З4
Окружающая среда (природа, повседневная жизнь, досуг, условия жизни, навыки общественной жизни).	Практическая работа	У1-У11; З1-З4	Практические занятия	У1-У11; З1-З4	Зачет, дифф. зачет	У1-У11; З1-З4
Профессиональные навыки и умения в общественной жизни	Практическая работа	У1-У11; З1-З4	Практические занятия	У1-У11; З1-З4	Зачет, дифф. зачет	У1-У11; З1-З4

ИНСТРУКЦИЯ ДЛЯ ОЦЕНИВАНИЯ

Перечень объектов контроля и оценки

Наименование объектов контроля и оценки	Основные показатели оценки результата	Оценка
Знать: основные особенности фонетической системы якутского языка	Знать особенности фонетической системы якутского языка	1 или 0 балл
основные единицы грамматического уровня, а также алфавит, звукобуквенные соответствия, правила чтения	Знать основные составляющие якутского языка	1 или 0 балл
значения новых лексических единиц, связанных с тематикой предлагаемого этапа и с соответствующими ситуациями общения	Понимать значение лексических единиц	1 или 0 балл
языковой материал: идиоматические выражения, оценочную лексику, единицы речевого этикета, и обслуживающие ситуации общения в рамках изучаемых тем	Знать языковой материал	1 или 0 балл
Уметь: У1. читать слова и тексты, отвечать на вопросы	Уметь отвечать и читать на якутском языке	1 или 0 балл
У2. правильно произносить звуки и интонировать повествовательные и вопросительные фразы	Уметь правильно озвучивать якутскую речь	1 или 0 балл
У3. писать слоги, слова, предложения	Уметь правильно писать по - якутски	1 или 0 балл
У4. понимать	Понимать смысл якутской речи	1 или 0

относительно полно (общий смысл) высказывания на якутском языке в различных ситуациях общения		<i>балл</i>
У5. описывать явления, события, излагать факты в письме личного и делового характера	Уметь описывать события, явления, факты	<i>1 или 0 балл</i>
У6. заполнять различные виды анкет, сообщать сведения о себе в общепринятой форме	Уметь заполнять анкеты, сообщать сведения о себе	<i>1 или 0 балл</i>
У7. аргументировать свою точку зрения по обсуждаемым темам	Уметь аргументировать свою точку зрения	<i>1 или 0 балл</i>
У8. вести диалог в ситуациях общения в бытовой, социокультурной и учебно-трудовой сферах, используя аргументацию, эмоционально-оценочные средства	Уметь вести беседу	<i>1 или 0 балл</i>
У9. рассказывать, рассуждать в связи с изученной тематикой, проблематикой прочитанных/прослушанных текстов; описывать события, излагать факты, делать сообщения	Уметь рассказывать, рассуждать	<i>1 или 0 балл</i>
У10. создавать словесный социокультурный портрет своей страны на основе разнообразной страноведческой и культуроведческой информации	Уметь создавать словесный социокультурный портрет своей страны	<i>1 или 0 балл</i>
У11. использовать приобретенные	Уметь использовать приобретенные знания и умения на практике	<i>1 или 0 балл</i>

знания и умения в практической и профессиональной деятельности, повседневной жизни		
--	--	--

Критерии оценивания практических заданий по разделам

Фонд оценочных средств

**практические задания для текущего контроля по темам дисциплины
якутский язык**

**Система оценивания профессиональных образовательных результатов по видам
деятельности**

Описание системы оценивания

Показатели оценивания

Наименование ОПОР	25 баллов	20 баллов	15 баллов	10 баллов
1. Владение знаниями терминологии	Знает и понимает термины и определения	Знает и понимает термины и определения, но допускает незначительные ошибки	В целом понимает, но допускает ошибки в знании терминологии и определений, исправляет после замечаний	Не раскрывает содержание термина, неуместно применяет термины
2. Результативность информационного поиска	Информация найдена верно, небольшие недочеты исправляются студентом сразу, помогает в поиске информации одногруппникам	Информация найдена не полная с неточностями, которые студент исправляет самостоятельно	Студент самостоятельно, в срок, с недочетами выполняет задания, с помощью преподавателя делает выводы	Информация найдена не полная с неточностями, которые студент не может исправить без помощи преподавателя
3. Скорость и	Студент	Студент	Студент	Студент с

техничность выполнения заданий	самостоятельно, в срок и верно выполняет задания, делает выводы, помогает одноклассникам	самостоятельно, в срок, с небольшими недочетами выполняет задания, делает выводы, помогает одноклассникам	самостоятельно, в срок, с недочетами выполняет задания, с помощью преподавателя делает выводы	помощью преподавателя, несвоевременно, с недочетами выполняет задания, с помощью преподавателя делает выводы
4. Оформление заданий	Задания оформляет аккуратно в соответствии с требованиями преподавателя, в соответствии с ГОСТ	Задания оформляет аккуратно, но имеются замечания	Задания выполняет неаккуратно, со значительными замечаниями.	Оформление не соответствует требованиям
5. Аргументированность суждений, широта кругозора	В письменной и устной речи приводит примеры, факты, описывает явления, производит сравнения, анализ, делает выводы	В письменной и устной речи приводит примеры, факты, описывает явления, производит сравнения, анализ, делает выводы, но затрудняется в построении логического изложения материала	Приводит примеры, описывает явления, факты, но затрудняется в логическом изложении, анализе, сравнении, выводах	Приводит примеры, факты, описывает явления, не делает выводы, сравнения
6. Поиск, обработка и предоставление информации по изучаемому материалу	Работает с литературой, поисковыми системами, подготовлена информация соответствует темам задания, полно	Работает с литературой, поисковыми системами, подготовлена информация соответствует темам задания, полно	Недостаточно проведен сбор и обработка информации, предоставление информации не соответствует требованиям	Проведен поиск и сбор информации, тема не раскрыта, или не соответствует заданию

	раскрыта, отображена, при необходимости сопровождается наглядностью (схемами, рисунками), предоставляется логично в соответствии с требованиями, даются ссылки на источники	раскрыта, предоставление информации не в полной мере соответствует требованиям		
7.Использование учебно-лабораторного оборудования для решения практических задач (измерительные приборы и инструменты)	Знает устройство, назначение, методы работы с учебно-лабораторным оборудованием, производит работы с применением учебно-лабораторного оборудования в соответствии с требованиями и технологией, соблюдает технику безопасности, бережно относится к оборудованию. Может оказать помощь в работе одноклассникам	Знает устройство, назначение, методы работы с учебно-лабораторным оборудованием, но допускает ошибки в работе с учебно-лабораторным оборудованием, соблюдает технику безопасности, бережно относится к оборудованию	Не в полной мере владеет знаниями устройства, назначения, методами работы с учебно-лабораторным оборудованием. Производит работы с замечаниями, соблюдает технику безопасности.	Не в полной мере владеет знаниями устройства, назначения, методами работы с учебно-лабораторным оборудованием. Производит работы с нарушением технологии, принципов работы, имеет замечания по технике безопасности
8. Время на выполнение	Соблюдение времени и подготовки	Превышение времени выполнения на	Превышение времени выполнения на	Превышение времени выполнения на 30 и

задания	задания, сроков сдачи заданий.	10 %	20%	более %
---------	--------------------------------	------	-----	---------

Критерии оценивания

Количество баллов	Уровень сформированности	Оценка
85 – 100	повышенный	«отлично»
70 – 84	достаточный	«хорошо»
50 – 69	пороговый	«удовлетворительно»
менее 50	компетенция не сформирована	«неудовлетворительно»

Фонд оценочных средств

тестирования для текущего контроля по темам дисциплины
якутский язык

Система оценивания профессиональных образовательных результатов по видам
деятельности

ТЕСТЫ

Тыл олоҕо уонна сыһыарыыта

1. Тыл састааба туохтан турарый?

- а) олоҕо
- б) сыһыарыыта
- в) дорҕооно

2. Сыһыарыылар тугу көрдөрөллөрүн быһааран сурааһынынан холбоо

- лар идэни
- һыт элбэҕи
- лаах куччатан
- чаан туохтааҕы
- ааччы

3. –тааҕар диэн ханнык сыһыарыыный?

- а) тылы үөскэтэр
- б) тылы ситимниир

4. Үөскэтэр сыһыарыы болдьох бэлиэтин ый

а)

б)

в)

5. Ситимниир сыһыарыы болдьох бэлиэтин ый

а)

б)

в)

6. Куобахчааннарга диэн тыл сөпкө састаабынын ырытыллыбытын бул

а) куобах – чаан – нар – га

б) куобах – чаан – нар – га

в) куобах – чааннарга

7. Нууччалыы суруллар тыл олоҕор наар илин аһаҕас дорҕоон (и; е; э) баар буоллабына, сыһыарыыга ханнык дорҕоон сурулларый

а) а; у

б) э; и

в) а; у; ы

8. Нууччалыы суруллар тыл олоҕор биир эмэ кэлин аһаҕас дорҕоон буукубата (а; о; ы; у) эбэтэр ё, ю, я баар буоллабына, сыһыарыыга ханнык дорҕоон сурулларый?

а) э; и

б) а; у; ы

в) а; о; э

9. Нууччаттан кирибит тыллар сыһыарыыларын сурааһынынан холбоо

фельдшер га

компьютер гэ

милиционер гэ

инженер га

10. Нууччаттан кириити тылга сыһа сыһыарыы эбиллибитин булан аннынан тарт

Операцияны, президены, республиканскай, учебнигы

Аат тыл

1. Аат тыл диэн тугуй?

а) Ким? Туюх? диэн ыйытыыга хоруйдуур, предмет бэлиэтин көрдөрөр

б) Ким? Туюх? диэн ыйытыыга хоруйдуур, предмети көрдөрөр

в) Хайдах? Ханнык? диэн ыйытыыга хоруйдуур, предмети көрдөрөр

2. Паараласпыт аат тыллары сурааһынынан холбоо

От -	бодо
Дьүһүн -	сымар
Тангас -	мас
Сыт -	сап

3. Аат тыл атын-атын тылы кытта ситимнэхэригэр..... уларыяр

- а) сыһыарыыта
- б) олоо
- в) сүһүөбэ

4. Саха тылыгар хас падеж баарый?

- а) 6
- б) 8
- в) 7

5. Араары падежка турар аат тылы бул

- а) мастаабар
- б) кинигэтэ
- в) остуолтан

6. Туттуу падеж ыйытыытын бул

- а) Кими? Тугу?
- б) Кимиэхэ? Туохха?
- в) Киминэн? Тугунан?

7. Оболуун диэн аат тыл падеһын быһаар

- а) тэннии
- б) холбуу
- в) сыһыарыы

8. Аат тыл тугунан уларыарый?

- а) падеһынан
- б) ахсаанынан
- в) сирэйинэн
- г) бириэмэнэн

9. Аһаҕас дорҕоонунан уонна дифтонунан бүтэр аат тыл тэннии падежка биир ахсаанга ханнык сыһыарыыны ылынарый?

- а) – тааҕар
- б) – лааҕар
- в) – дааҕар

10. Төрүт падежка турар аат тыл этиигэ ханнык чилиэн буоларый?

- а) туһаан
- б) кэпсиирэ
- в) ойоҕос чилиэн

Солбуйар аат

1.Солбуйар аат ханнык сана чааһын солбуйарый?

- а) аат тыл
- б) даҕааһын аат
- в) туохтуур

2.Солбуйар аат этиигэ ханнык чилиэн буоларый?

- а) кэпсиирэ
- б) туһаан
- в) ойоҕос чилиэн

3.Солбуйар аат хайдах уларыйарый?

- а) сирэйинэн
- б) ахсаанынан
- в) падеһынан

4.Миигинэн диэн солбуйар аат падеһын быһаар

- а) туттуу
- б) сыһыарыы
- в) холбуу

5.Сирэй солбуйар ааты бул

- а) эһиги
- б) кинигэ
- в) күөх

6.Сыһыарыы падежка турар солбуйар ааты бул

- а) эйигин
- б) миэхэ
- в) кинилэр

7.Биһиги диэн солбуйар аат хаһыс сирэй буоларый?

- а) 1
- б) 2
- в) 3

8.Туһаана солбуйар аатынан бэриллибит этиини аннынан тарт

- а) Кинилэр төрдүс кылааска үөрэнэллэр.

б) Бу оскуолаџа мин үөрэнэбин.

в) Бүгүн биеэ уруок буолла.

9.Эһигиннээџэр диең солбуйар аат сөпкө ырытыллыбытын бул

а) үһүс сирэй, элбэх ахсаан, тэннии падеж

б) иккис сирэй, элбэх ахсаан, холбуу падеж

в) иккис сирэй, элбэх ахсаан, тэннии падеж

Туохтуур

1.Туохтуур тугу көрдөрөрүй?

а) хайааһыны

б) предмети

в) предмет бэлиэтин

2.Туохтуур соруйар кизпкэ ыйытыылара

а) Тугу гынар?

б) Хайбыр?

в) Тугу гын? Хайаа?

3. Туохтуур хас бириэмэлээџий?

а) 3

б) 4

в) 5

4.Бэриллибит туохтуурдар бириэмэлэрин быһааран сурааһынынан холбоо

билиһини ыллыа

ааспыт ыллыыр

кэлэр ыллаабыт

5. Билиһини бириэмэџэ турар туохтууру бул

а) суруйар

б) көрүө

в) ыллаабыта

6. Иккис сирэй элбэх ахсааныгар турар туохтууру бул

а) олоор

б) суруйабыт

в) туулуубут

7. Пааралаһар туохтуурдары сурааһынынан холбоо

сүүр - кэл

бар - көт

Ыллыыр - кетөр

үөрэр - туойар

8. Утарыты суолталаах туохтуурдары сурааһынынан холбоо

аҕал табыс

бул биэр

киир илт

ыл сүтэр

9. Аат тылтан үөскээбит туохтууру бул

а) тур

б) утуйар

в) олонхолоо

10. «Охтоохтон..., саалаахтан...» диэн өс хоһоонугар соруйар кизпкэ турар туохтуурдары ситэр

а) самныма

б) охтобун

в) охтума

г) самнар

11. Ытыҕаҕа диэн туохтуур сөпкө ырытыллыбытын бул

а) ыт, билинни бириэмэ, биир ахсаан, 3 сирэй

б) ытар, кэлэр бириэмэ, биир ахсаан, 3 сирэй

в) ыт, кэлэр бириэмэ, биир ахсаан, 3 сирэй

Дабааһын аат

1. Дабааһын аат предмет көрдөрөр

а) аатын

б) бэлиэтин

в) тугу гынарын

2. Дабааһын аат хайдах уларыыйарый?

а) падеһынан

б) сирэйинэн

в) ахсаанынан

г) уларыыйбат

3. Сыһыарытыгар –эй суруллар нууччаттан киирбит дабааһыны аннынан тарт

а) политическ _____

б) медицинск _____

в) государственн _____

4. Дабааһын аат кэпсиирэ суолтатыгар туттуллубут этиитин булан аннынан тарт

- а) Күөх халлаан күндээрэн турар.
- б) Куба курдук кылбаа манган.
- в) Оҕолор хайыһарга күрэхтэстилэр.

5. Дабааһын аат аат тылтан үөскээбит тылын бул

- а) саалаах
- б) үчүгэй
- в) күөх

6. Дабааһын аат туотууртан үөскээбит тылын бул

- а) сана
- б) сүүрүүк
- в) бастын

7. Маарыннаһар суолталаах дабааһын ааттары булан сурааһынынан холбоо

бөҕө	сымса
хапсабай	мөкү
куһаҕан	күүстээх
туйгун	үчүгэй

8. Утарыта суолталаах дабааһын ааттары булан сурааһынынан холбоо

хара	аһы
хойуу	үрүҥ
минньигэс	убаҕас
халын	чараас

9. Аат тыл дабааһын аат суолтатыгар туттуллубутун бул

- а) сана ырыа
- б) тимир оһох
- в) бастын аабааччы

10. Дабааһын аат аат тыл суолтатыгар туттуллубутун бул

- а) кыһыллар кыайдылар
- б) сырдык күн
- в) күөх халлаан

Показатели оценивания результатов тестирования

Наименование ОПОР	25 баллов	20 баллов	15 баллов	10 баллов
1) Владение знаниями терминологии	Знает и понимает термины и определения	Знает и понимает термины и определения, но допускает незначительные ошибки	В целом понимает, но допускает ошибки в знании терминологии и определений, исправляет после замечаний	Не раскрывает содержание термина, неуместно применяет термины
2) Правильность выбора ответа или ответов	Ответы выбраны верно, в срок	Ответы выбраны верно, с небольшими недочетами, своевременно	Студент с недочетами и с небольшой задержкой во времени выполняет задания	Большинство ответов выбраны не верно и несвоевременно
3) скорость и техничность выполнения тестовых заданий	Студент самостоятельно, в срок и верно выполняет тестовые задания	Студент самостоятельно, в срок, с небольшими недочетами выполняет тестовые задания	Студент самостоятельно, в срок, с недочетами выполняет тестовые задания	Студент с помощью преподавателя, несвоевременно, с недочетами выполняет тестовые задания
4) Оформление заданий	Задания оформляет аккуратно в соответствии с требованиями преподавателя	Задания оформляет аккуратно, но имеются замечания	Задания выполняет неаккуратно, со значительными замечаниями	Оформление не соответствует требованиям преподавателя
5) Время на выполнение задания	Соблюдение времени и подготовки задания, сроков сдачи заданий.	Превышение времени выполнения на 10 %	Превышение времени выполнения на 20%	Превышение времени выполнения на 30 и более %

- **Общее количество вопросов принимается за 100%. Оценка выставляется по значению соотношения правильных ответов к общему количеству вопросов в процентах.**

Критерии оценок

- 1. Оценка «5» (отлично) – от 85 до 100% правильных ответов;**
- 2. Оценка «4» (хорошо) – от 75 до 84 % правильных ответов;**
- 3. Оценка «3» (удовлетворительно) – от 50 до 74 % правильных ответов;**
- 4. Оценка «2» (неудовлетворительно) – менее 50% правильных ответов**

Фонд оценочных средств

**перевода текстов для текущего контроля по темам дисциплины
якутский язык**

**Система оценивания профессиональных образовательных результатов по видам
деятельности**

Тексты для перевода

Өлгөм отон.

Биирдэ биһиги отоннуу бардыбыт. Мин туос ыаҕас ыллым. Оттон быраатым Петя бидон ылла. Сирин билэр буолан, отонноох сиргэ быһа тийдибит.

Быйыл отон өлгөмнүк үүммүт. Биһиги хомуйан бардыбыт. Биирдэ үргээтэххэ ытыһың туолар. Олус минньигэстэр. Иһиппитин толорон дьэибитигэр бардыбыт. (37)

- *Хоһуласпыт бүтэй дорҕооннору булан бэлиэтээң.*

Күһүн.

Көмүс күһүн тийэн кэлбит. Сарсыарда туман көтөр. Күнүс сайынҕылыы ичигэс. От-мас сэбирдэбэ саһарбыт. Тураахтар собуруу бараары бэлэмнэнэллэр. Оҕолорун көтүтэ үөрэтэллэр. Мустан үөрүнэн көтөллөр.

Күһүн – кэрэ кэм. Айылҕа барахсан араас өгүнэн оонһуур. (32)

- *Уһун аһаҕас дорҕоонноох тыллары аннынан тардан бэлиэтээң.*

Оҕолор быһаатылар.

Коля уонна Ваня куйаас күн сөтүөлээтилэр. Арай эмискэ тураах айманна. Көрбүттэрэ элиэ тураах оҕотун кытаахтаабыт. Уолаттар элиэни тааһынан тамнаатылар. Элиэ ыксаата. Тураах оҕотун ыһыктан кэбистэ. Онтуката ууга түстэ. Уолаттар тураах оҕотун ууттан таһаардылар. Күн уотугар кууртулар. (36) (Е.Макаровтан)

- *Бүтэник этии тылларын ырытын. Дифтоннары уонна аһаҕас дорҕооннору булан бэлиэтээн.*

Модьугу.

Модьугу диэн тынырахтаах көтөр түүн бултуур. Күнүс саһар идэлээх. Кини күнүс көрбөт.

Биирдэ мин тыа саҕатынан баран истим. Ытым улахан арбах иһигэр туох эрэ баарын биллэ. Үрэ-үрэ арбах анныгар киирэн барда. Арай күтүр улахан модьугу ойон табыста. Олус уолуйбут модьугу чугас турар харыйа диэки көппүтэ. (46)

- *Икки хоһулаһылаах тылы булан уһулун уонна оннук биир тылла бэйэбүтүттэн суруйг.*

Эһэ.

Сайын этэ. Арай биир кизһэ тэлгэһэбэ сүөһүлэри батыһан эһэ киирэн кэлбитэ. Тыа кырдыаһаһа дьон олорор сиригэр киирэрэ дьулаан этэ. Биһиги таһырдыа сырсаан тахсыбыппыт. Көрбүппүт, уңуох-тирии буола дьүдьэйбит. Хараһын уота өһөн хаалбыт. Нэктэл буолбут түүлээх. Кырдыаһас эһэ хотон аттыгар кэлэн, төбөтө саллайан олороро. Эһэни сайыны быһа аһатан илдьэ сылдыбыппыт. (50) (Е.Макаров)

- *Рдь - сэргэстэспит тылларын булуң.*

Куоҕас.

Атырдыах ыйын саңатыгар Коля уонна Миша икки оҕолоох куоҕаһы көрбүттэрэ. Оҕолорун умсарга үөрэтэ сылдыара. Сарсыныгар тийбиттэрэ бу күөлгэ пионерскай лааһыр оҕолоро кэлбиттэр. Оонньуу-көр бөһөнү түһэрбиттэр. Куоҕас ол оҕолортон мэхэйдэппит. Биир оҕотун көхсүгэр сүгэн үөһэ көтө сылдыара. Биир оҕотун хайыы - үйэбэ күрэппит. Ханна тиэрдибитэ биллибэт. (45) (Е.Макаров)

- *Рдь уонна ддь, дг сэргэстэһиитин булан бэлиэтээн, биир тылы сүһүөхтээн.*

Бурдук.

Сайылыктан чугас соҕус саһарчы буспут бурдуктаах бааһына тыалга бигэтэн долгуннурар. Күммүт үөһэ ойон, буолакка дьон-сэргэ уонна техника тобуоруйар. Комбайннар үлэлээн тинийэллэр. Самосвал массыынаһа комбайн бункерыттан көмүс туорах курулуу кутулар. Самосвал туолла да элеватор диэки куугуната турар.

Сахабыт сиригэр Амма уонна Өлүөхүмэ өнг хочолоругар, бааһыналарыгар сэлиэһинэй үүнэр. (50)

- *Дуоскаба суруйуу: Комбайннар, бункериттан, элеватор.*
- *Бурдуктаах, күммүт диэн тыллар олохторун, сыһыарыыларынын бэлиэтээн.*

Хатын.

Үрдүк томторго соботох хатын үүммүтэ. Күһүннү тыал хатын сэбирдэхтэрин турута сынньара.

Оскуола оҕолоро ол хатын аттыгар мастары олордорго быһаарбыттара. Кинилэр үөтү, тэтиңи, харыйаны, бэһи олордубуттара.

Саас мастар бары көбөрбүттэрэ. Аны хатын соботох буолбатах, аттыгар доботтордоох.

Хойут мастар улаатыхтара. Дьоннор сынньаныхтара. Суугунас лабааларыгар олон чыычаахтар ыллахтара. (50)

- *Үөтү, тэтиңи, харыйаны, бэһи диэн тыллар олохторун, сыһыарыыларынын бэлиэтээн.*

Эһэ туһунан.

Саха сиригэр киэнник тарҕанан хара уонна хагдан эһэлэр үөскүүллэр.

Хагдан эһэлэр кугас, кытархай сахархайдыны эбэтэр хап-хара өһнөөх буолаллар. Кинилэр сайын үксүн үрэхтэр сүннүлэрин кэрийэллэр. Сискэ, хара тыаҕа отон бустаҕына тахсаллар. Күһүнүгэр кыстыыр сирдэрин тастарыгар өрүстэр, үрэхтэр, үрүйэлэр үрдүлэригэр уонна эргэ курунна киирэллэр.

Үчүгэйдик уойбут эһэлэр кыһын алта анар ый утуйаллар. (51) (А.Пахомовтан)

- *Бэлиэтэммит тыллары быһаара-быһаара суруйуң.*

Бастакы булт.

Мин үһүс кылааска үөрэнэ сылдьан солондону бултаан турабын. Ол манньк буолбута.

Күһүн, хаар түспүтүн кэннэ, ышпын кытта ойуурга сырыттыбыт. Арай ытым сыгынах аннын үр да үр буолла. Мин сүүрэн тийээн сыгынах аннын маһынан анньыалаатым. Онуоха кыра сырдык кыһыл өһнөөх кыыл ойон тахсан тиит диэки сүүрдэ. Биһиги экирэттибит. (49) (Бэлэм буолтан)

- *Биэс аат тылла талан суруйуң, ыйытыыларынын суруйуң.*

Тураах оҕото.

Суол кытытыгар туох эрэ хара ыстаналыы сылдьара. Көрбүппүт, кып-кыракый тураах оҕото олодор. Кыната тостубут. Туора соһо сылдьар.

Тутан ылан дьиэбитигэр илдэ бардыбыт. Тураахпыт оҕотун Федя диэн ааттаабыппыт. Араас үөннэринэн аһаппыппыт. Кэнникинэн тураахпыт дьиэтийбитэ. Кыната да оспута.

Федя ордук Мурзилка диэн куоскабыт оҕотун кытта доҕордоспута. Кинилэр биир иһиттэн аһыыллара. (50) (Бэлэм буолтан)

- *Чопчу предметтэри көрдөрөр үс аат тылла булан устун. Ыйытыыта туруорун.*

Кистэлэн.

Билигин Алдан куорат турар сиригэр түң тайҕа этэ. Орто-салаа өрүскэ түһэр кыракий үрэххэ ханнык сир баайа баарын эвенк булчуттара эрэ билэллэрэ.

Аптаах илиинэн ыһыллыбыт курдук, үрүйэ устун көмүс тарҕанан сытара. Эвенкилэр ити көмүстээх үрүйэни баайдартан, тойоттортон өр сылларга кистээн сылдыбыттар. Кинилэр, үрүйэ кистэлэнэ арылыннабына, булчуттарга алдыархай үөскүө дии саныыллара. (50)

- *Бэлиэтэммит тыллары быһаара-быһаара суруйун.*

Өлүөнэбэ.

Сарсыарда. Күн сангарды сырайан эрэр. Бөлүүн этиннээх ардах тоҕо суккуйан ааспыт. От – мас ибили сытыйбыта сүрдээх. Хаамтахха күөх оттон уу тохтор.

Угугтаан дэбилийбит Өлүөнэ доллоһуйа устар. Кини кэтиит-кэтит иэнигэр күөх халлаан күлүгүн көрүнэр. Үрдүк модьоҕо сыртан хараңаччылар өрүс диэки көтөн сылбырыйаллар. Элбэхтэрэ бэрт буолан биир кэм ытылла олороллор. Көстүбэт куруһубаны салгынна ойуулуурга дылылар. (54) (В.Сыромятников)

- *Айылҕа көстүүлэрин көрдөрөр аат тыллары булан бэлиэтээн.*

Кырса.

Кырса муус манан түүлээх. Уһун хойуу түүтэ тымныттан харыстыыр. Кырса туундараҕа үөскүүр.

Түргэн атахтаах. Сэргэх, чэрэңнэс кулгаахтаах. Сасыты булан көрөр кыраҕы харахтаах. Олус сытымсах муруннаах.

Сайын тон буору тобулу хаһар. Үрдүк томторго хороон оностор. Окко оҕолорун улаатыннарар. Үүтүнэн уонна балыгынан аһатар. Кырса кутуйаҕы тутан сиир. Күһүн түүтэ ситтэбинэ бултуулар. (49) (Н.Пестряков)

Күөлгэ.

Түөлбэ диэн кыра күөлтэн хайа да көтөр арахсыбат. Атын улахан даҕаны күөллэргэ аанһа түспэттэр. Бу күөл аһылыктаах, этэҕэлээх. Онон кустар күөл уута туох аһылыктааҕын билэллэр эбит. Ити хайдах билэллэрий?

Айылҕа кыыллара, көтөрдөрө айылҕаны аһары билэллэр. Сылгы чыычааҕа сыл аайы биир сиргэ сымьыттыыр. Тураахтар уйаларын хаһан да сүтэрбэттэр.

Айылҕа барахсан олус да дыкти! (52) (Е.Макаров)

- *Биир уонна элбэх ахсаанга турар үстүү аат тылла булан уһулун. Анал ааты булан бэлиэтээн.*

Албын саһыл.

Өрдөөбүтэ саһыл уонна бөрө доҕордоспуттар. Саһыл дьэиэ көрөр, бөрө бултаан аҕалар. Саһыл бөрөнү кытта бииргэ хороон хастарга быһаарыммыттар.

Бөрө үөрэ санаабыт. Кини урут аһыыр аһа, иттэр дьэиэтэ суох олоҕубута. Ол иһин быста хоргуйара, ырдыаччы тоноро. Онон бэрт улгумнук, ону ааһан саһыл өйүн хайҕаан, сөбүлэспитэ.

Бөрө түүн аайы бултуур. Күнүс да сынһаммат. Саһыл соруудаҕынан ампаар онорор. (55) (И.Сосинтан)

- *Аат тылларга үс холобурда булун.*

Дыкти түүн.

Айаал ийэтин кытта аҕата оттуур сиригэр барыста. Хомунан барыларыгар борунуй буолла. Хойуу тыа устун ыллык суолунан хаамсан истилэр. Аны көбүс-көнө былыргы солооһун кэллэ. Тулатыгар анаан олордубут курдук намчы хахыйахтар үүммүттэр. Аны ый чабылһыйан таҕыста. Ый сырдыгыттан күөх түүн эбии дыкти кистэлэнэ арылынна. Мастар уу-чумпуга бигэннилэр. Эчи кэрэтин, күһүннү түүн! (51)

- *Даҕааһын ааттары булан бэлиэтээн.*

Халтархай табаарыс.

Кымырдаҕас хатынна ыттыбыт. Буортулаах үөнү туппут. Эмискэ күүстээх тыал түспүт. Кинини салгынна ытһыйан таһаарбыт. Үрэх унуор бырахпыт. Кымырдаҕас тула көрүммүт, букатын билбэт сирэ эбит. Хойуу от быһыгар муһан хаалбыт. Үрэххэ кирибит. Көрбүтэ унуор дьэиэтэ турар эбит. Таһааран биэр диэн чохуттан көрдөспүт. Чохута үөс диэки уста турбут. Чоху көхсө килэркэй, халтархай. (52)

- *Даҕааһын ааттары ситимнэһэр аат тылларын кытта холбуу бэлиэтээн.*

Таммахтар.

Саргылаах саас сандааран кэллэ. Күммүт уота сылыйан, араас дээрэкээн өгнөөх сарданаларынан күлүмнүү оонньоото. Күн уота ириэрэн, от-мас, кырыыса хаара таммах буолан түстэ.

Сандал саас аан бастаан бу таммахтар түһүүлэриттэн сафаланар. Күн уота күүскэ сылыйдабына өрүһүспүттүү түргэнник тобугуруу түһэллэр. Онтон күн уота саппабырда да, аргый афай, наһаа бытааннык, сүрэбэлдьээбиттии таммалыыр. (50)

- *Бастакы этиини сүһүөхтээн суруйун.*
- *Бастакы этиигэ дабааһын ааты ситимнээр тылын кытта бэлиэтээн.*

Күөх зона.

Куула тыа аннынан үрэх ааһар. Кытыытын тулалыы ып-ыраас сиргэ талахтар үүммүттэр. Кинилэр намчы лабаалара биир тэң куудара буолан мөлбөһөн тураллар.

Талахтар кэтэх өттүлэригэр күлүк сир баар. Онно көпсөркөй хара буорга моонньофон, дөлүһөн, хаптафас уктара олордуллубуттара. Сэбирдэхтэр быыстарыгар хаптафас хойуу отонноро кытаран-нафаран көстөллөр.

Бу барыта офолор олордубут уктара. (49) (Е.Макаровтан)

- *Дабааһын ааттары быһаарар аат тылларын кытта булан ыйытыыларда туруорун.*

Лабаафа олорбут чыычаах.

Ойуур иһигэр киирэбин. Күөх солко мутукчанан лаглайа симэммит титириктэр тураллар. Бу кэмнэ ойуур барахсан киһини бэйэтигэр тардар курдук.

Ол истэхпинэ, иннибэр сип-синньигэс лабаафа чыычаах түстэ. Күрүн өгнөөх. Кылгас моойдоох. Харахтара хара офуруо курдуктар.

Чыычаах барахсан... Түүтэ-өнгө ырааһын! Хамсыыр буолбатах, тырымныыр. Таммах курдук ып-ыраас харахтара үөрүү уотунан чабылыһаллар. (50) (А.Сыромятникова)

- *Аат тыллары булан ыйытыыта туруорун.*

Күһүн кэлиитэ.

Түүн аайы хаһынныыр. Хаар хаһын нарын-намчы хатын мастары хаарыйда. Онтон сайылык сафатынаафы тииттэр көп лабааларын солотуу кыраасканан сотон ааста.

Күн күнүһүн бэрт сылаастык сырайбахтыыр. Чуумпуга көрдөххө сыһыы үрдүнэн ообуй обус күөх илимин утафа салгынна көтөр. Тула ып-ыраас, дьэп-дьэнкир, чэбдик. (42) (И.Сыромятниковтан)

- *Маарыннаһар суолталаах хас да дабааһынна суруйун.*

Тайжа.

Тайжаны илэ харабынан көрөр үчүгэй дажаны! Оноѳос курдук көнө тиит мастар халлаанна харбаһаллар. Харана күөх харыйалар тыаһа-ууһа суох иһийэн тураллар. Үрүн көмүс өнгөөх тирэх мастар, айгыр-силик хатыннар киэмсийэ киэркэйллэр. Тэтинг мас сэбирдэхтэрэ тэлибирии оонньуулар. Өрүстэр биэрэктэрин намын-намчы үөттэр киэргэтэллэр. Тайнана отон арааһа үүнэр. (46)

- *Элбэх ахсаанга турар туохтуурдары булан сыһарыылары бэлиэтээн.*

Күн көлүйэ.

Көлүччэ мэндээркэй иэнигэр эрэхэ долгуннар дьэрэлиһэ сүүрэллэр. Кытытыгар кылыкынас от бөѳө үүммүт. Тыатын саҕатыгар сиздэрэй үөттэр лаглаһан үүммүттэр. Бу кыракый көлүччэ бэрт минньигэс балыктаах эбит.

Былыр сут дьыл дьоннор хоргуйан өлө сыспыттар. Күн аайы көлүйэлэригэр киирэн куйуурдуур эбиттэр. Көлүйэ барахсан сааһы быһа балыгынан аһаппыт. Бар дьону өлүүттэн быһаабыт. Ол иһин кинини Күн көлүйэ диэбиттэр. (54) (И.Сосинтан)

- *Сүүрэллэр, үүммүттэр диэн туохтуурдарга ыйытыыта туруорун.*

Кыһын.

Биһиги айаннаан иһэбит. Табалар сындыыстанан иһэллэр. Тымныыга тыыналлара ыраахтан бургучуйан көстөр. Кыһын тымныыта да сүрдээх. Айанныыр суолбут уһун, ыраах, олус сылаалаах. Күүстээх тыал уун-утары сирэйбитигэр үрэр. Үөһө көрдөххө түгэбэ биллибэт борунуй халлаан. Арай ыраах сулустар чаҕылыһаллар.

Быйыл кыһын биһиги элбэх тиини, саһылы бултаатыбыт. (44)

- *Бастакы этиини сүһүөххэ араарын.*
- *Чопчу предмети көрдөрөр үс тылла булан суруйун.*

Уу.

Уу айылжажа улахан туһалаах. Уу баар сиригэр үүнэһи арааһа үүнэр. Хамсыыр харамай элбэхтик үөскүүр. Уу суох сиригэр буортан туох да үүммэт. Биир да кыыл үөскээбэт.

Айылжа уута күөллэргэ, өрүстэргэ, муораларга мунньустар. Уулаах сирдэргэ дьон олохсуйар. Муора уута доруобуйажа туһалаах.

Ууну киһи иһэригэр уонна суунарыгар, сирин нүөлсүтэригэр туһанар. Ууну харыстаан туһаныхха. (50)

- *Биир да кыыл үөскээбэт диэн этии тылларын сүһүөххэ араарын.*

- *Айылба көстүүлэрин көрдөрөр аат тылларда суруйун.*

Күөрэгэй-хорсун чыычаах.

Талах быыһыгар кыракый чыычаах хамсаабакка олорор. Тонмут быһыылаах. Эмискэ чыычаах тыалы утары өрө көтөн табыста. Намчы кынатынан салгынна уйдаран турда. Үөһэттэн дыкти ырыа дьурулаата. Тыал ол ырыаттан тохтуурга дылы буолла. Сотору хас да күөрэгэй өрө көтөн табыстылар. Хаарынан бүрүллүбүт сыһыы көмүс дорҕооннорунан туолла. Күн сылаас сарданаларыттан хаар уулан барда. Сарданалаах сааһы уруйдуур тойук кутулла турда. (55)

- *Бастакы этиини ырытын. Туһааны, кэпсиирэни, ойбоһос чилиэннэри булан бэлиэтээн.*

Туундара күһүнэ.

Туундараба күһүн эрдэ кэлэр. Халлаан сотору тымныйар. Табалар аны күлүмэнтэн, тигээйттэн кутгамматтар. Эбэнкилэр табаларын кытта тыалаах сиргэ көһөллөр. Түүн ахсын хаһың түһэр. Муус халынаан иһэр. Күһүнү кыһын солбуйар. (28)

Ыраас таммахтар.

Тыал ойуур көтөҕөтүн тэбиир. Халлаан улам тымныйан, былытыран барар. Сотору-сотору ардыыр. Лабаалартан, харах уутун курдук, ыраас таммахтар тохтоллор. Ону мин мастар тымныыттан тонгон ытаһаллар дии саныыбын. Испэр мастары олус аһынабын.(31)

- *Ыраас таммахтар тохтоллор диэнгэ ханнык тыл предмет аатын, ханнык тыл предмет бэлиэтин, ханнык тыл предмет тугу гынарын көрдөрөллөрүй?*

Маннайгы хаар.

Маннайгы хаар түстэ. Салгын сөрүүдүйбүт. Сир үрдэ мап-манган буолбут, сымнаҕас хаарынан сабыллыбыт. Дьиэлэр сарайдара, мастар манхайбыттар, хаарынан бүрүллүбүттэр. Эмискэ күн чабылыһа тыкта. Салгын эмиэ ырааһырда.(26)

Кыһын.

Айаннаан иһэбит. Табалар биир кэмник сиэлэн иһэллэр. Тыыннара бургучуйар. Барар суолбут уһун. Тымныыта сүрдээх. Күүстээх тыал уун-утары үрэр. Үөһэ көрдөххө, түгэбэ биллибэт борунуй халлаан. Арай сулустар чабылыһаһаллар.(28)

- *Кэнники этии тылларын сүһүөхтээн. Сүһүөхтэр араастарын бэлиэтээн.*

Чыычаах оҕото.

Мотя сибэккилии сырытта. От быһыттан чыычаах көтөн табыста. Көрбүтэ чыычаах оҕолоро сыталлар. Айахтарын аталлар. Ас көрдүүлэр быһыылаах. Мотя аһына санаата. Сарсыныгар иэдьэгэй бытархайын ильдэн, уйа кытытыгар уурда. Чыычаах оҕолорун иэдьэгэинэн аһатар буолла.(32)

Саҥа күөл.

Бу ыраах Саха сириҥ кураайы алааһа. Урут манна хамыйах да уу суоҕа үһү. Билигин хайдах курдук байҕал баар буолбутуй! Бу күөлү биһиги колхозпут үрэҕи быһан онорбута. Онтон бэттэх манна бөдөн бөһүөлэк олохсуйбут. Былыр манан биирдэ эмэ сылдыбыт атын оройуон дьоно билигин кэлэн соһуйаллар.(43) (С.Омоллоонтон.)

Чубуку.

Хайа тэллэҕэр чубуку оҕотун бэдэр туппут. Кырдыаҕас чубуку таас хайа төбөтүгэр туран үөрүн маныйр. Кини бэдэр түөкүн ньылбыһан кэлбитин өйдөөн көрбөккө хаалбыт. Онтон алдьархай тахсыбытын кэннэ, дэ билэр. Кини үрдүк сиртэн бэдэр диэки ыстанан кэбиһэр. Сытыы муоһунан сиэлийэ охсон түһэрэр. Сиэхсит бэдэр буутун соспутунан талахха сыылар.(46)

Балыксыт кэпсээнэ.

Остоолбо хайа Лена өрүс сүннүгэр баар. Сайын аайы ити хайаҕа үс араас кыыл баар буолар. Үөһэ очуос таас тумсугар мохсоҕол төрүүр. Хайа быарыгар кыракий сүүрэн аттыгар хаас сымыйттыыр. Оттон аллара хайа дыапталҕа таастарын быһыгар кубах үөскүүр. Бу кыыллар бары манна эйэлээхтик олороллор (42) (Н. Якутскайтан.)

Сардаҥа.

Күн сарданата куула тыа үрдүн көмүс дуйунан бүрүйдэ. Чочумча буолаат, үөһэ халыйан табыста. Онтон сардаҥа тыалга үрдэрэр чараас былыттарга охсулунна. Күһүннү курус халлааны сэргэхситэ сырдатан турбахтаата. Онтон ордуу киирэн, ньимис гынан хаалла (32)

Сэдэх түбэлтэ.

Тракторист фермаҕа кэбиһиилээх оту состорон аҕалбыт. Сүөһү аһатааччы от үрдүн хаардыы сылдыбыт. Кырыалаах көндөй сир баарын дьийбэргээн, маһынан **анньыалаабыт**. Арай, көндөй түгэҕэр ырдьыгыныыр саҥа **иһиллибит**. Эһэтин билэн киһи саалаах дьону ыныран аҕалбыт. Эрэйэ суохтук эһэни бултаабыттар.

Энэ, кэбиһиилээх окко кыстыырга соруммут эбит. Трактор тыаһыгар да, айан нэксиэтигэр да **уһуктубатах**. Дьэ,кытаанахтык утуйар **оҕонньор** эбит.(54)

- *Бэлиэтэммит тыллары сүһүөхтэргэ араарың. Сүһүөхтэр араастарын бэлиэтээн.*

Кыһын.

Кыһын обургу сыты тыалынан кыскыйданан кэллэ. Мастер кэрэ симэхтэриттэн матан санныһан тураллар. Ол да буоллар кыһын айылҕа көстүүтэ олус кэрэ. Саймаарыйар сүүрүктээх кэрэ Лена мууһунан бүрүллэн ньимийэн сытар. Күн көмүс кыырпахтара ыраас мууска ыһыллыбыттар. Ол араастаан тырымнаан, күлүмнээн көстөр (39)

- *Икки бастакы этии тутуах чилиэннэрин бэлиэтээн.*

Оскуола учаастага.

Мухтуйа оскуолата Лена өрүс үрдүгэр турар. Оскуолаҕа учаастак тэриллибитэ.Үөрэнээччилэр учууталларын кытта буор таспыттара, дьаамалары хаспыттара. Тыаттан араас мастары түөрэн аҕалан олордубуттара. Кинилэргэ төрөшпүттэр эмиэ көмөлөспүттэрэ. Сайын учаастактарын оҕолор бэйэлэрэ көрөллөр. Манна араас сиэмэлэри тылыннан үүннэрэллэр. Собурууңу үүнээйилэр эмиэ баалларь (40)

- *Элбэх ахсаан сыһыарыыларын булан бэлиэтээн.*

Тайах.

Тайах сэргэх кыыл. Кини сороҕор сарсыарда күннэ туора туран сыламныыр. Арай ол кэмнэ тыалы утары балаччы чугаһатыан сөп. Уонна күнүскү ыам саҕана ынах курдук сытан эрэн утуйар. Ол бириэмэҕэ киниэхэ олох куттала суох кириэххэ сөп. Оттон биллэбинэ, кинини туох тутуох бэйэлээх буолуой? (42) (М.Черосов суруйуутунан.)

Эһэ итирэрэ.

Эһэ саас арҕабыттан тахсаат, кымырдаҕас оргулун булар. Үрэйэн баран, тылын таһааран кымырдаҕас оргулугар анньар. Онно сүүрэн тахсар кымырдаҕастары бэрт минньигэстик ньэлбэнэн иһэр. Күнү күнүктээн оннук аһаан муңнанар. Ол кэнниттэн иэбэннии-иэбэннии, кининэйэ олодор буолар. Ону булчуттар эһэ кымырдаҕаска итирэр дииллэр (40) (М.Черосов суруйуутунан.)

Айылҕа барахсан.

Айылѳаны ким таптаабата баарай? Мин эмиэ айылѳаны таптыбын. Кини өссө ордук тупсан, чэлгийэн иһиэн баѳарабын. Сайылыгым чугаһыгар кыра оѳоруот сирэ баар. Быйыл саас онно дьэдьэн ыспытым. Онтум син тахсан эрэр. Киниттэн мин үүнүүнү эһиил ылыам. Советскай дьон айылѳаны байытарга, киниттэн өссө ордук туһаны ыларга кыһаналлар. Оскуолам миигин эмиэ итинник тыынна иитэр (51) («Бэлэм буолтан»).

Хатын – Үрүйэ.

Мин төрөөбүт сирим Хатын-Үрүйэ үлүскэн сүүрүктээх өрүс үрдүгэр турар. Төгүрүк ырааһыйалардаах. Илин өртүнэн ньирээйи титириктэрдээх, имигэс иирэ талахтардаах. Аѳыйах хойуу хатыннардаах, чоңоох-чоңоох көлүччэлэрдээх. Үрдүк сыырдаах үрүйэлээх. Сүрэѳи сылаанньытар, сүргэни көтөѳөр дьикти кэрэ сыттаах тыалаах. Тыатыгар дьэдьэн бөѳө үүнэр уот сизбит куруннаах. Өрүһүн кытыытыгар сугун, монньоѳон үүнэр. (54)

- *Ырааһыйалардаах диэн тыл аһаѳас дорѳооннорун ырытын. Илин уонна кэлин аһаѳас дорѳооннору бэлиэтээн.*

Ойуур мэндиэмэннэрэ.

Ойуурга көтөрдөр уонна кыракый кыылар бэйэлэрэ туспа мэндиэмэннэрдээхтэр. Саамай аллара кутуйахтар олороллор. Кинилэр мас төрдүгэр уйаланаллар. Чыычаахтар уйаларын сир үрдүгэр оңороллор. Чаччыгыныардар орто харыйалар лабааларыгар уйаланаллар. Тонсоѳойдор, киргиллэр үөһэ кумалаанна хорѳойоллор. Чычып-чааптар, мэкчиргэлэр өссө үөһэ оностоллор. Саамай үөһэ тынырахтаах көтөрдөр – кырбыйдар, кыыртар, боруллуолар, хотойдор – уйаланаллар. Хас биирдии көтөр хайаан да бэйэтин эрэ мэндиэмэнигэр олорор. (55) (М.Пришвин)

- *Сэргэстэспит бүтэй дорѳооннору булан бэлиэтээн.*

Балыксыттар.

Хобордоох курдук кыракый, чонкучаах алаас хоту өртүгэр алаады курдук төгүрүк күөллээх. Биһиги онно мунхалаан тахсан, уу кытыытыгар чэйдии олордубут. Чуумпу күөл уута мэндээрэр.

Арай күөл диэки көрбүшпүт, собо ытырыылаах икки андаатар уу анныттан күөрэс гына түстүлэр. Тахсаат ууну киэнник силэйэн, кытыы диэки былдыастылар. Устан дьурулаан уйаларыгар таѳыстылар. Кэннилэриттэн оѳолоро тахсан кэллилэр. (51) (Е.Макаровтан)

- *Бүтэһик этии тылларын дорѳооннорун ырытын.*
- *Сэргэстэспит бүтэй дорѳооннору бэлиэтээн.*

Улар уонна кырынаас.

Саас дьыбардаах тымныы сарсыарда Ваня уонна Саша үрэх устун баран испиттэрэ. Үтэн киирбит тыа тумсугар эмискэ хаар анныттан моонньугар мананнаах улар көтөн бурҕачыйан табыста. Оҕолор дьийбэргээн одуулаһа турдулар. Улар көтөн иһэн сотору сиргэ кэлэн түстэ. Сүүрэн тийэн көрбүттэрэ, улар моонньугар кырынаас эриллэ сылдьан, быһа кэрбээн түһэрбит.

Улар кыһын хаарга саһар. Кырынаас хаары аннынан үөмөн бултаабыт. (55)
(Е.Макаровтан)

- *Элбэх ахсаан сыһыарыытын булан бэлиэтээн.*

Лена өрүс.

Лена Сибирь өрүстэриттэн биридэстэрэ. Бириистэннэригэр тыйыс арктической муораларынан сылдьар бөдөн таһаҕас таһар суднолар тохтуулар. Ленанан сайын устата араас таһаҕастары тиэммит баржалаах катердар айанныылар. Пассажирскай теплоходтарынан Сибирь улуу өрүһүн Лена кэрэ миэстэлэригэр сылдыахха сөп.

Бу сүңкэн өрүс балыгынан баай. Киниэхэ уомул, тууччах, сыалыһар, бил, күөнэх үөскүүр. Лена өрүс биһигини аһынан-танаһынан хааччыйар. (53)

- *Нууччалыы суруллубут тыллар олохторун, сыһыарыыларын бэлиэтээн.*

Алдан көмүһэ.

Октябрьскай революция Россия баттамыт норуотугар көңүлү аҕалбыта. Норуот бу көңүлүн революция өстөөхтөрүттэн туруулаһан көмүскээбитэ. Гражданскай сэрииттэн алдыаммыт-кээһэммит хаһаайыстыбаны чөлүгэр түһэриигэ кыранысса таһыттан бурдугу, станоктары, массыыналары атыылаһыыга үп-харчы наада буолбута. Эдэр Советскай былаас бэйэтин эрэллээх саллааттарын Сибирь түң тайҕатыгар көмүһү көрдөөһүннэ уонна хостооһунна ыталаабыта. Кинилэр Алдан өрүс салааларыгар көмүһү булбуттара.

Билигин Алдан Саха сирин промышленнай оройуонун киинэ буолла. (60)

Бүлүү баайа.

Бүлүү биир кэрэхсэбиллээх баайа цеолит буолар. Дьон ити минералы «аптаах таас» диэн ааттыылар. Кырдык, дьэ ити дыкти таас. Цеолит тааһы мээккэлээн сүөһүгэ сиэттэххэ ынах элбэх үүтү биэрэр. Ньирэйдэри итинник аһаттахха төрөлкөй буолаллар, түргэнник улааталлар. Отгон оҕуруокка уоҕурдуу курдук куттахха үрдүк үүнүүнү ылыабың. Цеолит ити кистэлэнэ саһардыы билиннэ. Цеолит көмөтүнэн өрүстэр, үрэхтэр кирдээх ууларын уонна буруонан киртийбит салгыны ыраастыахха сөп. (59)

Сылгы чыычааҕа.

Тэлгэхэбэ сылгы чыгычааба сүүрэкэлиир. Барахсан, хара сарсыардаттан киэһээннэ диэри үлэлээн үрүлүйэн-харылыан биэрэр да, муң саатар, биирдэ сылайбыт-сыңдалыйбыт быһыытын көрдөрбөт.

Уйатыгар түүнү-сыһы, хаппыт оту таһан баран, сиргэ түһэн олорор. Хамсаабат. Сынньанар. Онтон түүтүн-өнгүн ыраастанар. Ити курдук олоро түһээт, эмиэ көтө-көтө түспүтүнэн, сүүрбүтүнэн, көрдөөбүтүнэн, таспытынан барар.

Сылгы чыгычааба, быыкаайык бэйэтэ, дьэ дьохун үлэхит. (60) (В.Сыромятниковтан)

- *Үһүс этиигэ аат тыллары булан бэлиэтээн, ыйытыыларда туруорун.*

Боря суола.

Боря ийэлээх абата фермаба үлэлиллэр. Онон кини оскулатыгар ферматтан сылдьан үөрэнэр. Суолун, онно үүнэр отун-маһын бэркэ билэр. Суола дьыл хайа да кэминээбэр күһүн тупсар. Оол, уот кыһыл талах көстөр. Оттон бу килбэспит иннэлэрдээх долохуна уга. Кытара буспут аһа хараарбыт, таарыйдахха сиргэ түһэр.

Боря сэндээркэй оттоох-мастаах кырдал устун дэгэйэн истэ. Хахыйахтар сэбирдэхтэрин тыал хастаабыт. Ыллык суол бүтүннүүтэ көтөбөнөн тэлгэммит. (62) (В.Сыромятниковтан)

- *Тугунан? Түохтааһар? диэн ыйытыыларга эппиэттиир аат тыллары булан устун.*

- *Тыа, ыллык, устун, барар, тыргыллан – бу тыллары сааһылаан этиитэ суруйун.*

Ленскэй куорат.

Бу куорат революция иннинэ Мухтуйа диэн ааттаах кыракый бөһүөлэк этэ. Манна Якутскайтан Иркутскайга диэри почта таһар дьаамсыктар тохтоон, сынньанан ааһаллара.

Онтон биирдэ геологтар Саха сиригэр Мухтуйаттан чугас сиргэ алмаас баар сириин булбуттара. Ол кэмтэн ыла бөһүөлэк уларыан барбыта. Түнкэтэх тайбанан массыына суола тыргыллыбыта. Сана тутууларга араас таһабастар таһыллыбыттара. Манна сана өрүс порда, автобаза, тутуу матырыяалларын оңорор комбинат тутуллубуттара. Бөһүөлэк куорат буолбута уонна Ленскэй диэн ааттаммыта. (65)

- *Анал ааттары булан бэлиэтээн.*

Кыһыл кинигэ.

От-мас, көтөр-сүүрэр, биһигини тулалыыр тыынар тыыннаах барылары – айылба оҕолоро. Манна туһата суох, туһалаах диэн туох да араарыллыбат. Быыкаайык бырдахтан баарабай тайахха, сана быган эрэр ачаттан линкир тииккэ тийэ бары туһалаахтар. Балартан хайаларын эмэ суох оңордоххо атыттара эмиэ өлөн-сүтэн барыахтара.

Кыһыл кинигэбэ айылҕаттан сүтэн эрэр үүнээйилэр, көтөрдөр, харамайдар, кыыллар киирэллэр.

Эниги көтөрү-сүүрэри сиһилии билиң уонна харыстаан! (59)

- *Туохха? Туохтан? диэн ыйытыыларга эппиэттиир аат тыллары булан хоһуласпыт бүтэй дорҕооннору бэлиэтээн.*

Туруйа.

Мин кыра эрдэхпинэ, дьонум туруйаны ииппиттэрэ. Ол маннык этэ. Таайым Уйбаан үлэлии сылдьан туруйа оҕотун булбут. Туруйа кырата бэрт буолан таайбыттан куоппатах. Кинини тутан ылан суумкатыгар уктан дьиэтигэр аҕалбыт.

Туруйа оҕотун дьиэ иһигэр ыппытара. Кини маннай утаа киһиттэн куотара. Онтон, улам үөрэнэн, аһатар киһиттэн куоппат буолбута. Туох аһы биэрэргин сирбэккэ-талбакка аһыра. Биир күһүн уонна кыһын биһиэхэ олорбута. (60)

- *Сирэй солбуйар ааттары булан бэлиэтээн. Ыйытыыларын туруорун.*

Хоту дойду сааһа.

Хоту дойдуга саас үгэнэ. Сир тымырдарын устун хаар уута халдыгырыы сүүрэр. Дохсун сүүрүк көнүскэ түһэн, үөр хопто балыкка үмүөрүспүтүнүү, үрүн күүгэнинэн аллар. Лена өрүс көмүөллээн күөрэлиир.

Оттон ойуурга табыстахха саҥа тыллан эрэр күөх мутукча, сэбирдэх сыта дыргыйар. Айылҕа уһуктар кэрэ-бэлиэ кэмэ. (46) (Н.Винокуровтан)

- *Бэлиэтэммит даҕааһын ааттары быһаарын. Ситимнэхэр аат тылларын бэлиэтээн.*

Хахыйах.

Балаҕан ыйыгар бөһүөлэги көбөрдүүгэ үлэлээбиппит. Мин онно сылдьан биир хахыйаҕы түөрэн аҕалан дьиэм таһыгар олордубутум.

Сыллар-күннэр ааһахтара. Хахыйах ситэн-хотон аар хатың буолан хойуу лабаатынан суугунуу тыаһаҕа. Ырыаһыт чыычаахтар мунньустан хас лабаатын аайы үөрүү музыкатын тардан күндү сайыны уруйдуохтара. Оҕом кэнэбэс улаатан кэлэн, хатынҥа өйөнөн туран оҕо сааһын санаҕа. (50) (Н.Винокуровтан)

- *Туохтуурдары аннынан бэлиэтээн.*

Маннайгы хаар.

Көмүс күһүн ааһан, сир тоңно. Кырыа бытык кыһын Хоту Муустаах муоратыгар уһуктан айаныгар турунаары оңостор. Биир сарсыарда манган хаар кыырпахтара салгынҥа тэлээрэн

түстүлэр. Хатын лабааларын ичигэс туус манган суорѳанынан саптылар. Тыа бүтүннүү сана көп хаарынан бүрүллэн нуктаан турар.

Манайгы хаар түһэрэ кэрэ даѳаны. (50)

- *Аат тыл даѳааһын аат суолтатыгар туттуллубутун булан бэлиэтээн. Ыйытытын туруорун.*

Күн.

Киһиэхэ саамай күндү – күн. Киһи бастаан төрөөт күнү көрөр. Күн барыбытыгар үтүөнү оңорор. Күн көрүү, от үүнүү, сибэкки тэтэриэ. Кырдык, күнэ суох тыынар-тыыннаах олорбот. Отгон күн үчүгэй үлэхит. Саас аайы улуу муустары ууларар. Халын хаары ууларан күөх оту үүннэрэр. Күн тахсарын көрөр олус кэрэ!

Күн тахсаат мастар күөх солко киистэлэрин көмүс дуйдуур. Ырыаһыт чыычаахтары уһугуннаарар. (56)

- *Даѳааһын ааттары аат тыллары кытта бэлиэтээн, ыйытыыларын туруорун.*

Тиин өйө.

Бүгүн хаарга кыракый кыыллар уонна көтөрдөр суолларын көрдүм. Олортон биир манныгы ааѳан биллим. Тиин хаары тэһэ түһэн муохха киирбит. Онтон күһүн кистээбит икки эриэхэтин булан таһаарбыт. Олорун сонно сизбит, мин хахтарын көрдүм. Онтон, уонна метр кэриңин бараат, эмиэ умсубут. Хаарга эмиэ эриэхэ хаѳын хаалларбыт. Хас да метри баран, үсүһүн киирбит.

Дьикти! Хаар халын аранатын курдат эриэхэни сытынан булан ылбыт. Мин тиин өйүн, сатабылын сөхтүм. (65) (М.Пришвинтэн)

- *Буолар уонна буолбат формаѳа турар туохтуурдары булан бэлиэтээн.*

Көмүс туорах.

Көмүс туорах сиргэ түһээт сириэдийэн, буорга түһээт муңутаан барбыт. Сотору лоһуор көмүс туорахтанан, өнөр куоластанан, ас кутан, үүнэн күндээрийэн тахсыбыт.

Үүммүт куолаһы сынһан баран, туорахтарын иккиһин буорга түһэрбиттэр. Эмиэ хаһынтан харыстаабыттар. Кураантан хорѳоппуттар.

Көмүс туорахтар сиргэ түһээт үүнэн муңутаан барбыттар. Сотору төрдүттэн төбөтүгэр диэри толугу туорахтанан, ас кутан, бурдук ас диэн ааттанан үүммүт.

Көмүстээѳэр күндү, арыытааѳар амтаннаах, эттээѳэр минньигэс, туохтааѳар да тотоойу ас буолбут. (64) (И.Даниловтан)

- *Бастакы этии тылларын састаабынан ырытын.*

- *Икки аат тылла булан суруйун.*

Өргөннөөх эбэ.

Өргөннөөх эбэ куула өртүгэр сэтгэ улахан, бэйэ-бэйэлэриттэн чугас-чугас сытар дүөдэлэрдээх.

Бу эбэбэ үөскээбит киһи киэн, холку санаалаах буолар үһү. Көтөрү-сүүрэри, оту-маһы таптыыр, айылҕа барахсан айбыт бары кэрэтинэн дуоһуйар, онуоха ис сүрэбиттэн сүгүрүйэр киһи атын киһиэхэ сутуругун көтөбүө дуо? Суох. Көтөбүө суоҕа.

Айылҕаба баар кэрэ биһиги иэйиибитин уһугуннарар. Туох баар үчүгэйгэ, кэрэбэ, үтүөбэ ыңыраар, айымньылаах үлэбэ кынаттыыр. (60) (И.Сосинтан)

- *Иккис этиини саңа чаастарынан ырытын.*

Күһүннү күн.

Дьээбиттэн тахсан, күһүннү тыа устун бардыбыт. Халлаан былыта суох, ыраас, ичигэс. Маннык күһүннү күн тыаны көрүө этигит!

Манна төһөлөөх элбэх өн, төһөлөөх эгэлгэ кырааска баарый? Хатын сэбирдэбин ылан көр. Дьураа тымырдара сап-саһархай өннөөхтөр. Ортото күп-күөх, эрбии тиһин курдук сарбынньахтара ап-араҕас лаабынан сотуллубут. Оттон дөлүһүн уга уонна долохоно сэбирдэхтэрэ билигин саһаран тураллар. Кэлин кып-кыһыл өннөнүөхтэрэ. (58) (Н.Якутскайтан)

- *Бастакы этиини чилиэннэринэн ырытын. Аат тылларга ыйытыыта туруорун.*

Айылҕа көмүскэлигэр.

Айылҕаба харысхала суох сыһыан планета кэскилигэр суоһуур. Билигин куораттан тыа сиригэр тийэ техника элбээтэ. Массыынанан тыаны быһыта сүүрдэн, оту-маһы мэнээк алдьаталлар. Көбөрөр урсунунан күөрэйэр көтөр аалларбыт салгын бөбөнү сииллэр. Күөлү, өрүһү, муораны киртитии эмиэ баһаам. Ол да иһин биһиги правительствобут айылҕаны харыстыыр сокуоннары таһаартыыр. Ол сокуоннары олоххо киллэри, кытаанахтык хонтуруоллааһын-хас биирдии советскай киһи иһэ. Ото-маһа, уута-салгына суох буоллахпытына хайдах дьон буолуохпутуй? (65) (М.Ефимовтан)

- *Бастакы этиигэ аат тыллары булун, ыйытыыта туруорун.*

Мурзик.

Офонньор тыаттан бэдэр оҕотун аҕалла. Кини соботох. ынахтаах, уонча кууруссалаах уонна биир кырдыҕас ыттаах. Ытын аата Кунак. Бэдэр сытын билэн, Кунак арҕаһын түүтүн туруорда, ырдыгынаата.

Офонньор дьибэ киирэн, орон анныттан корзинаны ылан бэдэрин оџотун сытыарда. Сотору Мурзик атаџар кытаанахтык турар буолла уонна күнү быһа оонньоон тахсар.

Арай биирдэ Кунак нухарыйа сыттабына, Мурзик үөмэн кэлэн кини хоонньугар сытынан кэбистэ. Сотору кинилэр доџордоспуттара. (63) (В.Бианки)

- *Бастакы этиини этии чилиэннэринэн ырытын.*

Сүлүүдэ.

Биһиги Сахабыт сирэ элбэх баайдаах. Оннук биир туһалаах баайынан сүлүүдэ буолар. Сүлүүдэни булбут булчут Виктор Иванович Захаров этэ. Кини сүлүүдэлээх сиргэ геологтары сирдээн илдьибитэ. Онтон ыла сүлүүдэни хостуур буолбуттара.

Сүлүүдэ олус наадалаах. Араас массыналары, прибордары онорууга киэнник туттуллар. Сүлүүдэтэ суох аныгы самолеттары уонна космической хараабыллары оңорботтор. Сүлүүдэни хостооһунца Советскай Союзка биир бастың миэстэни ылабыт. (58) (И.Даниловтан)

Хотугу таба.

Урут биһиги Сахабыт сиригэр үгүс кыыл таба баара. Кыыл табаны көрбүт эрэ барыта кэрэхсиир. Кини быһыыта-таһаата, адаарыйа үүммүт баараџай муостара олус кэрэлэр.

Билигин кыыл таба ахсаана аџыйаата. Ити туохтан тахсарый? Кыыл табалар наһаа элбэх өстөөхтөөхтөр: адырџа аһыылаах бөрөлөр, сизмэх сизгэннэр, оннооџор таба кырачаан оџолорун бултаһар саһыл.

Кыыл таба үөрэ кыһын ойуурдаах сиргэ олохсуйар. Сайынын муора кытытыгар киирэр. (58)

- *Этии биир уустаах чилиэннэрин булун.*

Сайын барахсан.

Бэс ыйа. Аџыйах хонук иһигэр сир-дойду симэннэ-киэргэннэ, ситтэ, силигилээтэ. Айылџа барахсан аан ийэ дойдуну чэл күөбүнэн таңыннарда. Күөх сыһылар, күөх халдыайылар, бэл күөх күөллэр, өссө сырдык күөх халлаан. Көрө туруохха тоџо баџас үчүгэйэй, эриэккэйэй!

Ханна барытыгар салгын от-мас чэбдик, дыргыл сытынан туолбут. Тула барыта тыаһыыр-ууһуур, долгуйар, ыллыыр-туойар, үөрэр-көтөр! (54)

• *Аат тылла, туохтуурда, даџааһын аатта биирдиитэ булан суруйун. Бийтыыта туруорун.*

Күһүн.

Күһүн сири-дойдуну кыһыл көмүстүү солотуулуур. Хатын, талах, үөт сэбирдэхтэрэ тэлимнэһэ түһэллэр. Күөллэр улара ордук көбөрбүт курдук буолаллар. Кинилэр эрэнэ долгуннарыгар айан кустара түһэн ааһаллар. Киэн халлаанна үөһэ тахсан, хотой кыыл, аан ийэ дойдутун эргиччи көрөрдүү, көтөн даллайар. Арай үөр хаастар, Лена өрүс уһун ньуурун суол онгостон, хотуттан собуруу диэки үс муннуктуу көтөн суксуруһаллар. (54)

- *Аһаҕас сүһүөхтээх тыллары булун. Ол тыллары сүһүөхтээн.*

Куба.

Бу үрэх ойуурун иһигэр бэрт сырдык уулаах көлүйэчээн баара. Онно соҕотох куба оморбута. Ол куба өнө - түүтэ ырааһа, үчүгэйэ бэрдэ. Кини кими да кытары доҕордоспот этэ. Оннооҕор баҕарбат буола-буола дорооболоһоро. Туртабар уһун моонньун күөкэтэн баран, тула өттүн одуулаан көрүнэр. Ыалын диэки кынчас гынар. Дорообоҕо хардаран ханныктык эмэтик баһын хоңкус гыннарар.(51) (В.Бианки.)

Кутуйах умсар эбит.

Күһүн кус көнүллэммит кэмэ этэ. Мин кыра кустарга хапкаан ииппитим.Ону көрө сырыттаһына ууга туох эрэ «чолуп» гыммыта. Арай андаатартан кыра ханнык эрэ харамай устан эрэр эбит. Кытыыга чугаһаат, кини эмиэ умсан хаалла. Уу бүтэй көрөбүн, кини кытыы диэки устан эрэр. Күөрэйэн тахсыбыта, кутуйах буолла. Кутуйах умсарын сана көрдүм.(49)

- *Иккис этии чилиэннэригэр ыйытыыларда туруорун.*

Балыксыт эһэ.

Мин аатырар Соболоох Түөйэ диэн күөлгэ балыктыы тахсыбытым. Күөлгэ чугаһаан кэлбитим. Биир хара эһэ ууну ыһан күдээриңнэтэ сылдыар эбит. Миигин көрөөт, кини тыаҕа сүүрэн мөөһөлүйдэ. Кэнниттэн икки оҕото сүүрэн бойборустулар. Кинилэр сылдыбыт сирдэригэр тийдим. Эһэлэр тугу гыммыттарын билээри тула көрдүм. Ийэ эһэ, ньалыар уунан кэрийэ сылдьан, соболору тутан ылан хонууга тамныыр эбит. Ону оҕолоро ичигэстээн сиэн иһэллэр эбит.(58)

Кыылар дыктилэрэ.

Тыа кыыллара булчуту эмиэ албыннааччылар. Тиң булчут киниттэн араһаппа сонордоһорун билэр. Оччоҕо тиң, тиит суон мутугар тахсан, көстүбэт гына мутук устун сытынан кэбиһэр. Ону үөрүйэҕэ суох булчут үксүгэр булан көрбөт. Солондо, андаатар, саһыл тыыннаах хаалар туһугар туохтарын да быһа кэрбэнэллэрин кэрэйбэттэр. Хапкаанна

ингинэхтэринэ, атахтарын быһа кэрбэнэн баран хаалааччылар. Хапкаантан, туһахтан, сохсоттон куоппут кыыллар булчут ити тэриллэригэр хаһан даһаны иккиһин түбэспэттэр.(60)

- *Бастакы уонна бүтэһик этиилэр тутуах чилиэннэрин булун.*

Алмаас куората.

Мирнэй куораты алмаас куората диэн ааттыыллар. Бу куорат сис тыаһа Иирэлээх үрэх үрдүгэр тутуллубута. Манна чугаһынан күөл даһаны, улахан үрэх даһаны суох. Иирэлээх саас аайы хаатын таһынан угуттуур. Оттон сайын быста уолан хаалар. Саһа тутуллубут куоракка, алмааһы хостуур, сууйар фабрикаларга үгүс уу туттуллар. Ол иһин бу үрүйэни таас уонна буор быһытынан быстылар. Онон сааскы халаан уутун хаайан, улахан күөлү онордулар.(60) (Н.Якутскай.)

Бизс уон мас.

Лена өрүс биэрэгэр кыра дэриэбинэ баар. Дэриэбинэ ортотугар баар обургу дьибэ сарсыарда аайы оһо аймах мустар. Бу-оскуола. Манна бизс уон үс оһо үөрэнэр. Оскуолаһа пионердар, октябрёноктар иллээхтик үлэлиллэр, үөрэнэллэр. Кинилэр үөрэхтэригэр бары ситиһэллэр.

Күһүн, саас аайы оһолор мас олордоллорун таптыыллар. Оскуолаларын таһыгар бизс уон мас силигилии үүнэн турар. Оттон сайын оскуола тулатыгар араас сибэккилэр үүнэллэр. (56)

Атыыр уонна бөрө.

Үтүө атыыр бөрөһө бэриммэт, үөрүн да тартарбат. Бөрө баарын биллэһинэ, атыыр үөрэ бүтүннүү биир сиргэ куучалаһа түһэр. Сылгылар барахсаттар бэйэ-бэйэлэригэр ыгыта түһэн тураахтыыллар. Оттон атыыр буоллаһына, үөрүн тула холоруктуур. Бөрөнү кытта тиһинэн, атаһынан киирсэр. Биир кэм кыылга иннинэн буола сылдыар. Бары түөкүттэр адынаттара биир. Бөрө эмиэ хаһан да сылгыга утары түспэт. Оттон кэннигинэн буол, куот эрэ. Оччоһо тугу хоргутуоһуй? (60)

(М.Черосов суруйуутунан.)

Көтөрдөр.

Уу көтөрө барыта сиргэ уйаланар. Кураанах кус дулһа быһыгар, тыаһа мас анныгар сыммыттыыр. Сайын оһолорун ууга батыһыннаран субурутан киллэрэр. Кус оһотун киллэрбит уутун киһи биллэһинэ, атын күөлгэ көһөрөн кэбиһэр. Ордук көһөн сэрэх көтөр. Алааска киирэн истэххинэ, биирдэ-иккитэ маатырһаан баран сүтэн хаалар. Үөл кус үксүн хомус быһыгар, күөл

арытыгар уйа туттар. Куоѳас оннооѳор уйа тутта да соруммакка, муох, кута үрдүгэр сыммыттыыр.(61) (М.Черосов суруйуутунан.)

Айылѳаны билгэлээһин.

Моѳотой чуруктаатаѳына ардах кэлэр. Чиэрбэ ардахха көбөр. Ньургунун сэбирдэѳэ ньалѳархай буолуо. Оччоѳо үчүгэй саас буолар.

Кыһын тымныы бириэмэѳэ мас мутуга таһыргыыр. Оччоѳо ичигэс буолар. Оттон ичигэс бириэмэѳэ таһырѳаатаѳына тымныйар. Илонтэн уонна соѳурууттан түһэр тыал ардаѳы, хаары аѳалар. Арѳааттан уонна хотуттан үрэр тыал тымныыны аѳалар. Этиннээх, чаѳылѳаннаах сайын киһитигэр-сүөһүтүгэр үчүгэй сайын буолар. (52)

Саас кэллэ.

Кыыдааннаах кыһыммыт ааста. Күн уһаан, халлаан сылыдар сылыһан, саас барахсан күлэн-үөрэн тийэн кэллэ. Саас маннайгы илдьиттэрэ туус манан туллуктар туртанһыы көттүлэр. Туох барыта сэргэхсийбит, күлбүт-үөрбүт курдук. Оѳо аймах таһырдыаттан киирбэт буолбута ыраатта.

Сотору өрүстэр, күөллэр муустара ууллуо. Кэѳэ көтөр кэрии тыабыт кэтэѳиттэн этэн чоргутуо. Мастер нуолур солко мутукчанан симэниэхтэрэ. Сир-дойду дыргыл мүөт сытынан анылыһыа. Кэрэ-дыкти ойуулаах лыахтар тэлибирии көтүөхтэрэ.(63)

- *Кэнники үс этиһини этиһи чилиэннэринэн уонна саңа чаастарынан ырытын.*

Эһэ.

Сайын көнүлгэ сылдьар эһэ киһиэхэ саба түспэт. Эн кинини тыытыма эбээт. Оттон тыытыстахһына, тугу хоргутуоңуй? Эһэ олус киннээх. Ытан бааһыртың да, бэйэѳэр утары ыстанар. Дьаадыйан эрэр эһэѳэ сутуруккун көрдөр да, ырдыгыһыны түһэр, сойуоласпытынан барар.

Ордук ынырык оѳолоох эһэ. Оѳотун күрэппит киһини муммакка экирэтэн булар. Киһи курдук, чуннаан, түүн балааккатыгар саба түһэр.(51) (М.Черосов суруйуутунан.)

Эһэ эриэхэлиирэ.

Эриэхэлээх сиргэ оноло диэн көтөр баар буолар. Кини сарсыардаттан киһээннэ диэри эриэхэлээн тахсар. Оңоло ыраастаабыт эриэхэтин хатырык быыһыгар, сылбах анныгар хаһаанар.

Били оноло муспут эриэхэтин, кэнниттэн эккирэтэ сылдьан, моҕотой хомуйсан илибирэтэр. Оҕолоох-уруулаах моҕотой уон икки киилэҕэ тийэ эриэхэни хаһаанар. Оттон сулумах моҕотой киэнэ алта-аҕыс киилэ буолар.

Күһүн эһэ арҕахха киирэр кэмэ кэлэр. Кини моҕотойу уоран батыһар эбэтэр кэтэһэн олорор. Булар эрэ били муннаах хасааһын бүтүннүү сизэн кэбиһэр. Оннук биир икки хасааһы сизэтэ да, арҕаһын булан сытынан кэбиһэр.(79) (М.Черосов суруйуутунан.)

Баабыр кыыл.

Мин Владивосток куоракка үөрэнэ сылдыбытым. Сахам сиригэр бултуу үөрүйэх буолан, дьону кытта бултаһа барсарым. Биирдэ бэһиэ буолан дьиикэй кабаннары бултуу оройуонна тахсыбыппыт.

Олохтоохтор бу эргин баабыр кыыл баар диэн кэпсээбиттэрэ. Дьоммун кытта хайа үрдүгэр тахсан көрсүһүөх буолбутум. Хайаны ортолуу тахсан баран, биир дууп анныгар тохтообутум. Аппа иһигэр туох эрэ элэс гыммыта, мин саабын хабаан ылбытым. Көрбүтүм сүүнэ улахан баабыр мин ыппыт туртаһым турбут сирин сытыргыы турар. Ону көрөөт, куттанан уңуохтарым босхо бардылар, ыппакка хааллым.(74) (Н.Якутскайтан.)

Кэмпэндэйигэ.

Якутскайтан борокуотунан Лена уонна Бүлүү өрүстэринэн бардыбыт. Төрдүс күммүтүгэр Сунтаарга кэллибит. Мантан массыынанан Кэмпэндэйигэ айаннаатыбыт. Бөһүөлэк өрүс уңуор баар. Суол-иис үчүгэй. Кэмпэндэйи бөдөҥ бөһүөлэк буолбут. Туус завода баар. Туустаах ууну заводка оргуталлар. Оччоҕо бастын тууһу ылаллар. Тууһу борокуотунан Саха сирин араас хайысхаларыгар атаараллар. Манна курорт баар. Сыл ахсын курорка элбэх киһи эмтэнэн барар. Оскуола, кулууп эмиэ бааллар. Туустаах Кэмпэндэйи сыл ахсын улаатан, тупсан иһэр.(64) (Турист дневнигиттэн.)

Туруйа аһыыта.

Ким барыта, күн сириттэн күндү доҕорун сүтэрдэҕинэ, ыар аһыыта ылларар. Оннооҕор көтөр кынаттаах эмиэ аһыйар эбит. Ол курдук биир туруйа өлбүт доҕорун аһыыта миигин олус уйадыппыта.

Бүөтүр диэн булчут киһи баара. Кини чугастааҕы маартан ийэ туруйаны өлөрбүтэ. Ол киһэ биир туруйа, маары тула көтө сылдьан, хаһытаан-ыһытаан баран ах барбыта.

Саас эмиэ соботох туруйа маары тула көтө сылдьан айманан ааспыта. Ити курдук хас күһүн, саас аайы түөрт сыл устата бу туруйа муңнаммыта.(72) (А.Даниловтан.)

Ойуур саҕатыгар

Сайынны ырыаһыт чыычаахтар ичигэс дойдуларыгар көппүттэрэ ырааппыт. Омос иһиттэххэ, күһүн баччаҕа тыа иһэ чуумпуран, иһийбит курдук. Ол эрээри ити бастаан эрэ. Дьинэр, субу кэмнэ ойуурга үлэ – хамнас үгэнэ. Манна кыстыы хаалааччылар кыһынны олохторун оҕостон, «ампаардарыгар» аһылыктарын хаһааналлар.

Кырдыга даҕаны, күһүннү кэм былдьаһыктаах. Кыылар, кыракый харамайдар, көтөрдөр – бары кыһынны олохторун оҕостоллор. (И.Сосин) (50 тыл)

- *Наар илин аһаҕас дорҕоонноох тылы бэлиэтээн.*
- *–тар сыһарыылаах тылы булун.*
- *Төрүт дорҕоон хоһуласпыт тылын бэлиэтээн.*

Балыксытгар

Хобордоох курдук кыракый чонкучах алаас хоту өртүгэр алаады курдук төгүрүк күөллээх. Биһиги онно муңхалаан тахсан, уу кытыытыгар чэйдии олордубут. Чуумпу күөл уута мэндээрэр. Арай күөл диэки көрбүппүт – собо ытырыылаах икки андаатар уу анныттан күөрэс гына түстүлэр. Тахсаат, ууну киэнник силэйэн, кытыы диэки былдьастылар. Кэннилэриттэн оҕолоро тахсан кэллилэр. (Е.Макаров) (57 тыл)

- *Бэлиэтэммит тыл дорҕоонун ырытын.*
- *рд сэргэстэһиитин бэлиэтээн.*
- *Кэннилэриттэн диэн тылы сүһүөххэ араарын.*

Лена өрүс

Лена – Сибиир улуу өрүстэриттэн биирдэстэрэ. Бириистэннэригэр тыйыс арктической муораларынан устар бөдөн суднолар тохтуулар. Сайын устата Ленанан араас таһаҕаһы тиэммит баржалаах катердар айанныылар. Пассажирдары таһар теплоходтарынан Сибиир бу улуу өрүһүн кэрэ миэстэлэригэр тийиэххэ сөп.

Лена балыгынан баай. Холобур, хатыыс, тууччах, бил, чыыр, муксуун үөскүүр. («Чуораанчыктан») (43 тыл)

- *Нууччалыы суруллубут тыл олобун, сыһарыытын бэлиэтээн.*
- *Биир уустаах чилиэннээх этиини булан тардын.*

- *Элбэх ахсаан сыһыарыытын булан бэлиэтээн.*

Дорообо, хатыным сэбирдэбэ!

Мин эйигин өр даҕаны күүттүм, хатыным сэбирдэбэ! Ол унуоргу мыраан тыата көҕөрө унааран көстөр буолбута ыраатта.

Бу сайынны күннэргэ айылҕа түргэнник уларыйар. Туох барыта хампа солко танаһын таңнан, ахтылҕаннаах сайынын көрсүһөр. Оттон эн, хатыным барахсан, киэргэллээх ытарҕабын намылыччы кэппитиң балачча буолла.

Ол эрэри, хатыным барахсан, кэрэ бэйэкэннээх сэбирдэбиң туһунан мэлдьи саныбын, хаһан тылларын олус кэтэһэбин. (И.Сосин) (55 тыл)

- *Ахтылҕаннаах диэн тылы састаабынан ырытын.*
- *Бу тылы сүһүөххэ араарың.*

Кубалар.

Саас кус – хаас дэлэйэн эрдэбинэ, тулата хомурахтаах күөлгэ икки куба устан кылбаара сылдыаллар. Уһун моонньуларын күөкэтэн, ууга түспүт күлүктэрин көрүнэр курдуктар. Биирдэстэрэ доҕорун көхсүгэр түү өрө турбутун тумсунан көннөрөн биэрдэ. Кубалар бэйэ – бэйэлэрин ити курдук бүөбөйдэхэр эбиттэр. Оттон кубалар саңарсан аймалаһаат, унаар күөх халлаанна өрө көтөн таҕыстылар. Кинилэр киирэн эрэр күн диэки көтөн кылбаннастылар. (53 тыл)

- *Аат тылы булан тардын.*
- *Паараласпыт аат тылы булан, «+» бэлиэни туруорун.*
- *Кылбаннастылар диэн тылы сүһүөхтээн.*

Өлүөнэбэ

Сарсыарда. Күн саңардыы сырайан эрэр. Бөлүүн этиннээх ардах тоҕо суккуйан ааспыт. От – мас ибили сытыйбыта сүрдээх. Хаамтаһа, күөх оттон уу тохтор.

Угутаан дэбилийбит Өлүөнэ доллоһуйа устар. Кини кэтиит-кэтит иэнигэр күөх халлаан күлүгүн көрүнэр. Үрдүк модьобо сыыртан хараначчылар өрүс диэки көтөн сарыкынаһаллар. Элбэхтэрэ бэрт буолан, биир кэм ытыллан олоролор. Көстүбэт куруһубаны салгынна ойуулуурга дылылар. (В.Сыромятникова) (54 тыл)

- *Айылҕа көстүүтүн көрдөрөр аат тылы булан тардын.*
- *Элбэх ахсаанна турар аат тылы «+» бэлиэнэн көрдөрүң.*
- *Аат тыл даҕаһын ааты кытта ситимин бэлиэтээн.*

- **Сарыкынаһаллар** диэн тыл суолтатын быһаарын. Суруллуутун сүһүөхтээн бэрэбиэркэлээн.

Туртас

Быйыл ахсынны бүтүүтүгэр эмискэ сылайда. Күнү быһа хаардаата. Сарсыарданан халлаан халынна, сулустар чабылыннастылар. Тумана суох сарсыарда буолан, күн ойуур кэтэбиттэн чабылыччы тыган табыста.

Манньык сарсыарда тыаҕа сылдыар үчүгэй. Тыа олус чуумпурбут. Өтөр буола – буола мастартан хаар кыырпахтара эргичиһэн сиргэ түһэллэр.

Бу иһэн үс туртас аһы турарыгар түбэстим. Миигин көрбөттөр. Барахсаттар көрөн-истэн, чэмэлиһэн кэрэлэрэ сүрдээх. Нарын-намчы бэйэлэрэ сиртэн-буортан тэйиэх, сибилигин аҕай көтө-даһа туруох айылаахтар. (И.Сосин) (66 тыл)

- *Паараласпыт аат тылы булан тардын. Падеһын быһаарын.*
- *Бэлиэтэммит тыл падеһын суруйун.*
- *Элбэх ахсаанга турар аат тылы булун. Олобун, сыһыарыытын бэлиэтээн.*
- **Чабылыннастылар** диэн тылы сүһүөхтээн.

Туруйа

Мин кыра эрдэхпинэ, дьонум биир туруйаны ииппитгэрэ. Ол манньык этэ. Таайым Уйбаан үлэли сылдьан туруйа оҕотун булбут. Туруйа кырата бэрт буолан, таайбыттан куоппатах. Кинини тутан ылан суумкатыгар уктан, дьиэтигэр аҕалбыт.

Туруйа оҕотун дьиэ иһигэр ыппытара. Кини маннай утаа киһиттэн куотара. Онтон улам үөрэнэн, аһатар киһититтэн куоппат буолбута. Туох аһы биэрэргин сирбэккэ – талбакка сиирэ. Бу туруйа оҕото биһиэхэ кыстаабыта. (Д.Иванов) (58 тыл)

- *Сирэй солбуйар ааты булан тардын.*
- *Бүтэһик этиигэ баар солбуйар аат падеһын, ахсаанын ыйын.*
- *Текстэн үһүс сирэйгэ, туохтуу падежка, биир ахсаанга турар сирэй солбуйар ааты булан, «+» бэлиэни туруорун.*

Маннайгы хаар

Көмүс күһүн ааһан, сир тонно.

Биир сарсыарда манан хаар кыырпахтара салгынна тэлээрэн түстүлэр. Хатын лабааларын ичигэс муус манан суорҕанынан сабынна. Тыа бүтүннүү сана көп суорҕанынан

бүрүлүннэ. Тула барыта иһийэн-сырдаан көһүннэ. Айылҕа барахсан кыһынны таһаһын таһнан, бары силигэ ситэн, нуоҕайа нуктаан турда.

Маннайгы хаар түһэрэ кэрэ даһаны. (47 тыл)

- *Аат тыл даһаһын аат суолтатыгар туттуллубутун булан бэлиэтээн.*
- *Быйытытын туруорун.*
- *Даһаһын ааты туттан, маннайгы хаар туһунан этиитэ онгорон суруйун.*

Барабыайдар

Кини иннигэр-кэннигэр көтөр чыычаахтары биһиги таптыы көрөбүт. Бу барабыайдар. Быйыл кинилэр төрүөхтэрэ кэлбит дьыла. Буолумуна даһаны, сайын устата иккитэ сыммыттаабыттара.

Билигин кинилэр кыстыыр саһаан уонна сарай анныттан, эрбэһин быһыһыттан бүтүн үөрүнэн көтөн тарыкынаһаллар. Оттон дэриэбинэ саһатынааһы ойуурга таһыстаһына, кинилэр саналара биир кэм чып-чыбыгырас.

Барабыайдар, маһы-оту, үүнэһини буортулуу үөнү-көйүүрү сиир буоланнар, киһиэхэ олус туһалаахтар. (56 тыл)

- *Кэпсиирэ буолбут туохтууру икки сураһынынан тардын.*
- *Бүтэһик этии туттаах чилиэннэрин тардын.*
- *Текстэн ааспыт бириэмэһэ, үһүс сирэйгэ, элбэх аһсаанга турар туохтууру булан, «+» бэлиэни туруорун.*

Ньургунун сибэкки

I. Ньургунун – кэрэ сибэкки. Кини умнаһа нһаассын түүнэн бүрүллүбүт. Биэс эминньэхтээх бөдөн сибэккитэ сороһор араһас, сороһор халлаан күөх буолар. Эминньэһин төбөтүн диэки өнө улам сырдаан иһэр. Ол иһин сибэккитэ олус нарын көрүннэнэр. Ньургунун кэрэтин туһунан дьон-норуот элбэх ырыаны айар, хоһоону суруйар.

Ньургунун Саха сиригэр саас кэлбитин кэрэһилиир. Ситэ ирэ илик тоң буору тобулу үүнэн таһсар бастакы хорсун сибэкки буолар. (59 тыл)

- *Туохтуур сирэй солбуйар ааты кытта ситмнэспит этиитин булун. Бу этиини этии чилиэнинэн, санга чаһынан ырытын.*

- *Бэлиэтэммит туохтууру ырытын.*

II. Ньургунун – эмтээх от. Умнаһа сүмэһиннээх буолар. Онтон эмп онорон, бааска, сүһүөх ыарыытыгар тутталлар. Ньургунун угун айаххар уктаххына, айабың бааһырыан сөп. Сүмэһинэ оннук күүстээх.

Ньургунун биир сиргэ хас да сыл үүнэр. Ол иһин элбэх сыллаах үүнээйи дэнэр. Ол эрээри силистэри туура тардан ыллахха, ол сиргэ аны үүммэт. Дьон мээнэ үргүүр буолан, ньургунун улам абыаан иһэр. Билигин ньургунуну Кыһыл кинигэбэ киллэрдилэр. (59 тыл)

- *Буолбат хайааһыны көрдөрөр туохтууру булан, аннынан тардын.*
- *Ааспыт бириэмэбэ тулар туохтууру ыйын.*
- *Көмө туохтуур ситимин булан бэлиэтээн.*

Айылба уһуктууга.

Сир-дойду сибэккинэн симэнэр, ойуур – тыа күөх солко кизэргэлин таңнар, тупсар-киэркэйэр. Лаглабар лабаалаах хатын барахсан үнүгэстэрэ тэрэйэ тыллан, күнтэн-күн ахсын эбии көһөрөр. Саңа тыллан тэрэйбит сэбирдэхтэринэн аһар тыалга далбаатанар.

Айылба тиллэн, ырыаһыт чыычаахтар араас куолаһынан көрдөөх ырыаны тардаллар.

Күөрэгэй өрө күөрэйэн дьырибинээн тахсан, көй салгынга көтө-дайа сылдьан, ыллаан дьырылатар. Үрдүктэн үөрүү-дьол ырыатын түһэрэр. (В.Тарабукин) (57 тыл)

- *Хайааһыны дьүһүннүүр туохтууру булан, аннынан тардын.*
- *Маннайгы этии туттаах чилиэннэрин булун.*

Куобах

Саас хаар хараарыта ойуурга үчүгэй. Туох барыта тиллибит курдук буолар. Ойуур иһэ чыычаах ырыатынан туолар. Күөх тыа кэтэбэр ханна эрэ улар охсоро иһиллэр. Хаар уута үрүйэлэргэ түһэр. Үрүйэ уута үрэхтэри булар. Бу саңана куобах өнүн уларытар. Кини улам-улам хараара сатыыр. Ол аата сайыны көрсөр, өстөөхтөрүттэн дьүһүнүн уларытар-тэлэритэр.

Куобах – сэргэх кыыл. Тулатын кырабытык көрөр-истэр. Ол сыттабына, тыас тыаһаата. Куобах куотта. Ол тугуй? Баара-суоҕа уулан эрэр хаар биир таммаҕа эбит. (72 тыл)

- *Паараласпыт туохтууру булан, аннынан тардын.*
- *Бу туохтуур бириэмэтин ыйын.*
- *Бэлиэтэммит тыллары састаабынан ырытын.*

Алаас

Саха дьоно урут алааһынан тус-туспа тарҕанан олорор этэ. Алаас диэн кизэ көнө сир аата. Онно сайын күөх от, араас сибэкки үүнэр. Сылгы-ынах мэччийэр. Оттон ходуһатын оттуулар.

Алаас бэйэтэ күөллээх, үрэхтээх. Онно сөтүөлүүллэр, балыктыылар. Чугас ойуурдаах буолар. Оҕолор онно отоннуулар, улахан дьон бултуулар.

Алааска сайын аҕыйах ыал олорор, бу биһиги дэриэбинэбит курдук буолбатах. Онон оҕо эмиэ аҕыйах. Ол оннугар бары доҕордоһон бииргэ сылдылар, бииргэ оонньуулар. (65 тыл)

- *Икки аат тылы булан, көнө сурааһынынан тардыҥ.*
- *Икки дабааһын ааты долгунунан бэлиэтээн.*
- *Икки туохтууру икки көнө сурааһынынан тардыҥ.*
- *Дабааһын аат кэпсиирэ буолбут этиитин аннынан тардыҥ.*

Тиин өйө

Бүгүн хаарга кыракый кыылар уонна көтөрдөр суолларын көрдүм. Олортон биир манныгы ааҕан биллим. Тиин хаары тэһэ түһэн муохха киирбит. Онтон күһүн кистээбит икки эриэхэтин булан таһаарбыт. Олорун сонно сизбит, мин хахтарын көрдүм. Онтон, уонча метр кэринин бараат, эмиэ умсубут. Хаарга эмиэ эриэхэ хабын хаалларбыт. Хас да метри баран баран, үсүһүн киирбит. Дьикти! Хаар халын аранатын курдат эриэхэни сытынан булан ылбыт. Мин тиин өйүн, сатабылын сөхтүм. (М.Пришвин) (65 тыл)

- *Бэлиэтэммит аат тыл падеһын суруйуҥ.*
- *Маннайгы этиини санга чааһынан ырытыҥ.*
- *Бэлиэтэммит туохтууру санга чааһын быһыытынан ырытыҥ.*

Критерии оценивания перевода текста

Отметка «5» ставится тогда, когда обучающийся получает **81-100%** от максимального количества баллов, если выполняет полный адекватный перевод:

- Владеет лексикой и терминологией предложенной темы;
- Анализирует грамотно структуру предложения с точки зрения грамматики;
- Правильно переводит изученные грамматические конструкции;
- Правильно, точно и полно передает содержание оригинала;
- Не нарушает норм русского языка при переводе.

Отметка «4» ставится тогда, когда обучающийся получает 61-80% от максимального количества баллов, если выполняет полный адекватный перевод, соблюдая требования, но допускает незначительные неточности в изложении материала и при демонстрации аналитических и проектировочных умений.

Отметка «3» ставится тогда, когда обучающийся получает 39-60% от максимального количества баллов, если выполняет буквальный перевод, что приводит к искажению мысли, нарушению норм русского языка;

Отметка «2» ставится тогда, когда обучающийся получает ≤39% от максимального количества баллов, если не владеет навыками перевода;

- не ориентируется в основных понятиях;
- демонстрирует поверхностные знания;
- если в ходе ответа отсутствует самостоятельность в изложении материала, либо звучит отказ дать ответ;
- допускает грубые ошибки при выполнении заданий аналитического и проектировочного характера.